

שהרבנים הסתכלו באמצע השבוע ברקיע ודקדקו על הזמן הנראין כוכבים קטנים, ועל אופן זה עשו זמן מוצאי שבת קודש. וכ"כ בשו"ת חשב האפור (ח"ב סי' קמ"ב ד"ה ואמנם) דבאירופא המרכזית והמערבית היתה תמיד מקובלת ההלכה כשי' ר"ת ובכל זאת עשו מוצ"ש לפני ע"ב מינוט. וכן מבואר בשו"ת אגרות משה (ח"ב יו"ד סי' ע"ט, אר"ח סי' כ"ד, אר"ת ח"ד סי' ס"ב). וכ"כ בשו"ת אגודה באהלך (להגרי"י גיימן אב"ד בעלז-מונטריאל, סי' מ"ח) כידוע באונגארן בגליל העליון לא החמירו לקבוע זמן מוצ"ש"ק ע"ב דקות אחר השקיעה, אף שהלכה בעצם כשי' ר"ת אף לקולא.

וכ"כ בס' מועדים וזמנים (ח"ב סי' קנ"ה) שכן הקבלה ביד גאוני ישראל דור אחר דור שכן נהגו ברוב המדינות שלא הקפידו על שקה"ח אבל במוצ"ש דקדקו על כוכבים דוקא ולא על ע"ב מינוט. ובספרו הלכות הגר"א ומנהגיו (עמ' קכה-קלא) כ' שרוב בית ישראל באשכנז אוונגרין בפולין לא נהגו כגאונים שמשקיעה כבר ביה"ש, ותפסו שבג' כוכבים נראין הוי לילה, וג' רבעי מיל לפני זה הוא ביה"ש, והביא בשם גדולי עולם שלמדו בימי נערוּתם בפרעשבורג שלא נהגו להמתין ע"ב מינוט רק כמנהג אשכנז שגם במוצ"ש בג' כוכבים קטנים סגי. וכ"כ בס' מגילת ספר (הל' שבת סי' ל"ט או ה') בשם הגר"ש אורבאך שליט"א שבהרבה קהילות לא ידעו כלל ממושג של שקיעה, ותמיד הסתכלו רק על צאה"כ, וזה היה המורד היחיד ללילה. ובספר ישראל והזמנים (עמ' תתע"ח ותתפ"ט, וכ"ה בס' נשמת שבת ח"ז סי' שס"ד) כ' דברוב המקומות באירופא היה מנהג אבותינו ורבנותינו להחזיק לילה כשראו ג' כוכבים בינונים על פני הרקיע, ולא המתינו כשיעור ד' מיל, ורק באיזה מקומות של שבחים המתינו שיעור ד' מיל.

פרק ד'

המציאות והמנהג בא"י כשי' המנ"כ

המציאות בא"י כשי' המנ"כ ולא כשי' הגאונים

והנה אף כי רוב אחרונים הנ"ל שכתבו כדעת המנ"כ דרו בארצות אירופה, ויש שכתבו שרק שם באירופה נהגו כשי' המנ"כ משא"כ בא"י המציאות כדעת הגאונים, ולכן כמה גדולי עולם פסקו כדעת הגאונים, וכתבו דדעת ר"ת הוא נגד החוש, מ"מ גם שי' הגאונים אינו מתאים להמציאות, וכמ"ש כמה פוסקים שדרו בא"י שדעת הגאונים נגד החוש, וכמ"ש הפר"ח בקונ' דבי שימשא (הע' על המנ"כ) איך אפשר שמשקשע החמה עד צאה"כ אינו אלא ג' רבעי מיל, והרי אנו רואים בחוש הרואות שיש הרבה יותר מזה. וכ"כ הגר"ח אלפנדרי (מובא בס' מוצל מאש [בסו"ס שו"ת מהר"י קצבין]) איך אפשר שמשקשע

החממה יש ג' רבעי מיל, ועינינו הרואות שיש שיעור הרבה מזה. וכן ג' גם מדברי הרב
(בסדר הכנסת שבת) מא.

וכן מצינו כמה גדולים שדרו פה עיה"ק ירושלים שכתבו דהמציאות כדעת המנ"כ ולא
כדעת הגאונים, וכמ"ש מרא דארעא דישאל הגרי"ח זוננפלד זי"ע בהסכמתו לספר
נברשת (ריש ח"ב) "גם שי' הגאונים לדון מיד אחר שקה"ח לספק לילה גמור קשה מאד,
והנראה דעכ"פ זמן מה לאחר שקה"ח בוודאי עדיין יום ברור הוא". וכן בעל שבילי דוד
[שדר כמה שנים בארה"ק] כתב בספרו (אר"ח סי' רס"א) דבארץ ישראל משקה"ח עד צאה"כ
יש מעט יותר מחצי שעה עי"ש.

וכן העידו עוד גדולי הארץ, וכמ"ש בס' דברי יוסף (דף מ"א ודף מ"ט, הוב"ד בס' פקודת אלעזר
סי' רס"א פ"ד ע"ב) דבתקופת ניסן צאה"כ בערך כ"ח דקות אחר השקיעה, והביא (בדף
ס"ד) דברי הגר"א (סי' רס"א) דבאופק בבל וא"י השיעור מן השקיעה עד הלילה אינו אלא
ג' רביעית מיל, וכ"ז ואני הצעיר בחסד אל מיושבי א"י, ועיני ועיני כל יושבי א"י רואות,
כי המציאות שכתבתי הוא אמתית בתכלית האמת, וחלילה לומר שמותר לעשות מלאכה
במוצ"ש אחר זמן ג' רביעית מיל. וכ"כ בס' קצות השלחן (סוף ח"ג בסדר הכנסת שבת) דאחר
ג' רבעי מיל אין כוכבים נראין, והביא שם שכ"כ בס' נברשת (עי' ח"ב עמ' מ"ה) ובס' דברי
יוסף (שם) עי"ש. וכ"כ באבן האזל (הל' קר"ש ס"ג סק"ח, ועי"ש מש"כ בשם הגר"ד בהר"ן) כ"ז וכ"מ
בספר אור היום (דף כ"ב ע"א) ובספר כף החיים (סי' רס"א סק"א).

וגם גדולי זמנינו העידו שכן הוא המציאות בארה"ק, וכמ"ש בס' בין השמשות (להגרימ"ט,
פ"ה) דהכוכבים נראין 22-28 דקות אחר שקה"ח. וכ"כ הגרי"מ שלזינגר זצ"ל (סי'
הזכרון אש תמיד עמ' תת"ב) דהמציאות מעידה שאין הכוכבים נראים רק 22-25 דקות אחר
שקה"ח. וכ"כ בס' אוצר הזמנים (עמ' ק"כ ועמ' קכ"ד) ששמע מהגר"ק שליט"א בשם
החזו"א זצ"ל שאין לסמוך כלל על שי' הגאונים מאחר ואין המציאות כן, אלא יש להמתין
עד שיצאו הכוכבים בפועל ויהיו נראים לעינינו. וכ"ה בס' אורחות רבינו (ח"א עמ' ק"ו,
ועי"ש עמ' קכ"ז) דדעת החזו"א שמעיקר הדין חצי שעה אחר שקה"ח הוי לילה. וכ"ה

מא. בדברי הרב מבואר די"ג דקות אחר שקה"ח אין נראין כוכבים בא"י, ורק אח"כ בזמן כ"ד
דקות אחר שקה"ח נראין כוכבים, וכדי שיתאים עם השיעור של ג' רבעי מיל שבדברי הגמ' וכדעת
הגאונים, כתב כמה דברים, א] פסק כדעת הפוסקים דשיעור מיל הוא כ"ד דקות, וא"כ ג' רבעי
מיל הוא י"ח דקות, ב] פסק כדעת הסוברים דצאת הכוכבים הוא לילה לר' יוסי הוא רחוק ב' דקות
מסוף שיעור ג' רבעי מיל שהוא לילה לר' יהודה, ג] חידש דשקיעה האמיתית הוא ד' דקות אחר
שקה"ח הנהוג, שע"פ הלכה שקה"ח הוא סילוק וביאת האור מראשי ההרים הגבוהים שבא"י. וכ"ז
כדי להתאים צאה"כ הנראה עם שי' הגאונים, כיון שהמציאות בא"י שבי"ג דקות ואפי' בי"ח דקות
אין רואים שום כוכבים. ועי' בס' אור היום (אות מ"ד-מו) בזה.

מב. ובשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' כ"א אות ג') כ' וכבר העיד בספר שבילי דוד שבא"י הזמן משקה"ח
עד צאה"כ הוא ערך כ"ו מינוטין ולא יותר. ועי"ש בפנים שכתב שהוא מעט יותר מחצי שעה.

מג. ועי' בס' הליכות שלמה (תפלה פ"ד אוה"ל ציין 78) מש"כ הגרשז"א זצ"ל בזה, ועי' בס' הזכרון
אש תמיד עמ' (תת"ב) מש"כ הגרי"מ שלזינגר בזה.

בקובץ אור ישראל (גליון מ"ד עמ' קל"ו) בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א שהמציאות בא"י לא כר"ת ולא כהגאונים. וכ"כ בס' שבות יצחק (תנוכה עמ' ע"א וע"ה, פסח עמ' קנ"ה) בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שבמציאות לא נראין כוכבים בשיעור י"ג וחצי דקות אחר שקה"ת, וזמן צאה"כ הוא כשלושים דקות אחרי השקיעה. וכ"כ בס' מועדים וזמנים (ה"ב סי' קנ"ה וח"ו סי' פ"ד) שבארץ הקודש ובכל אינו נראה כלל כוכבים בשיעור ג' רבעי מיל אחרי שקיעה. וכ"כ בשו"ת אור לציון (יו"ד סי' י') דאין לומר דתינוק שנולד אחר י"ג וחצי דקות הוי לילה ודאי, דאנו רואין בחוש דמן השקיעה עד צאה"כ יש בערך כ"ה-כ"ח דקות, ולא י"ג דקות וחצי^מ.

המנהג בא"י כשי' המנ"כ ולא כשי' הגאונים

וכן המנהג למעשה פעה"ק דזמן צאה"כ אינו ג' רבעי מיל אחר שקה"ת, אלא כשנראים הכוכבים, וכמ"ש בס' בהר ייראה (עמ' כ"ח, תשובה משנת תקצ"ח, הוב"ד בבירור הלכה תנ' יו"ד סי' רס"ב) שנמנו וגמרו חכמי ירושלים אשר כל מ"ה דקות לאחר השקיעה הוא בספק ביה"ש, ושכן המנהג שם. ובשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' י"ט) ובפ' החיים (סי' רס"א סק"א וסי' של"א סק"ה) כתבו דהמנהג דזמן מוצ"ש כ40 דקות אחר שקה"ת. וכן הוא בכרוז 'אזהרת חמורה' מטעם הבד"צ בשנת תרצ"א (צילום בהוצה"ל עמ' תקל"ט) שחלילה להתפלל ערבית קודם כ"ה דקות אחר השקיעה, והיינו דגמר תפלת ערבית הוא כ40 דקות אחר השקיעה. ועי' מש"כ הגר"מ שלזינגר (ספר הזכרון אש תמיד עמ' תת"ב) בירושלים ח"ו לא נוהגים במוצ"ש של י"ח דקות, ומי שיעז לעשות מלאכה במוצ"ש י"ח דקות אחר השקיעה ח"ו, היה נחשב פה בעיה"ק ח"ו בעיני כל למחלל שבת גמור^מ.

ולא רק לגבי דיני דאורייתא (דאף להגאונים יש להחמיר יותר מג' רבעי מיל משום דצריך כוכבים קטנים, ובמוצ"ש צריך קטנים ורצופים משום תוס' שבת), אלא אף לגבי דיני דרבנן נוהגין כדעת המנ"כ דצאה"כ כחצי שעה אחר שקה"ת, [עי' ס' בין השמשות (להגרי"מ ט, עמ' קמ"ט) במוצאי ח"ב זמן אכילה 27 דקות אחר שקה"ת, וכ"ה בהלוחות כהיום אף בשאר תעניות^מ], אף דמן הדין סגי בג' כוכבים בינונים, וכמ"ש בשו"ע (או"ח סי' תקס"ב ס"א ברמ"א) לגבי תענית, ולדעת הגאונים ג' רבעי מיל אחר שקה"ח [שהוא 13.5 דקות,

מד. אמנם עי' בהזמנים בהלכה (פמ"ז סי"ב ופ"ג ס"ו) ובקובץ אור ישראל (גליון כ"ז עמ' צ"ו) שע"פ חישובים מדעיים ותצפיות מומחים ניתן לבקו במקום הכוכבים ובעל ראייה חדה לראות ג' כוכבים בינונים ג' רבעי מיל אחר שקה"ח. אך זה נגד דעת גדולי האחרונים ונגד המנהג, ועי' בס' אור היום (אות מ"א) ואורות חיים (עמ' קב-קכ"ב), ואכמ"ל.

מה. וכ"ז דלא כמ"ש בשו"ת חשב האפוד (ח"ב סי' קמ"ד עמ' קס"ד) דבארץ ישראל אשר המנהג נתפשט שם כשיטת הגאונים היה המנהג מקדמת דנא לעשות מוצ"ש בסוף עשרים דקות אחר השקיעה באין חילוק בין קיץ לחורף, על היסוד שהמיל הוא כ"ד דקות, ושני דקות תוס' שבת.

סו. בלוח 'דבר בעתו' זמן אכילה במוצאי תעניתם כשהחמה 6.5 מעלות תחת האופק, וכ"ה בלוח 'עתים לבינה' כשהחמה 6.45 מעלות.

ובס' בירור הלכה (תנ' סי' תקס"ב) כ' דאין לסמוך להקל על מש"כ בלוח א"י (של הגרי"מ ט) דא"צ להמתין יותר מ"ז דקות בשאר תעניות, שהוא בניגוד לדברי השו"ע והאחרונים דצריך

ולהחמירים בשיעור מיל הוא לכל היותר 18 דקות] מופיעים הג' כוכבים בינונים והוא כבר ודאי לילה, מ"מ למעשה חוששין לשי' המנ"כ, כיון דאין הכוכבים נראים לעינים עד כחצי שעה אחר שקה"ח^ט.

וכמו"כ ^{אוצר החכמה} ^{לשון חכמה} לנבי מצות מילה ראיתא בשו"ע יו"ד (סי' רס"ב ס"ו) דאפי' נולד בליל שבת אם כבר נראו ג' כוכבים 'בינונים' יש לסמוך עליהם שהוא לילה, (דכדי לקיים מצות מילה בזמנו סמכין על עיקר הדין דהג' כוכבים הם בינונים), וא"כ לשי' הגאונים תינוק שנולד 18 דקות אחר שקה"ח לכו"ע נימול בשבת, ולמעשה המנהג להחמיר עד כחצי שעה אחר שקה"ח, וכמ"ש בספר בין השמשות ^{לשון חכמה} (להגרימ"ט, עמ' ס"ו) דתינוק שנולד לפני כ"ה דקות אחר שקה"ח דינו כנולד בביה"ש, וכ"ה שם בסוה"ס (עמ' ק"ס) בדברי הגראו"מ בעל אבן האזל, וכן המנהג היום למעשה [עד 25-35 דקות נחשב לנולד ביה"ש]^ט.

כוכבים בינונים, ושכלוחות שהופיעו בחיי הגר"ש סלנט ועוד גאונים זי"ע עד שנת תרפ"ט אין זכר כלל לזמני מוצאי תענית, ורק בשנים מאוחרות יותר שלא במקומו, ושיש להמתין עד שהחמה כד מעלות תחת האופק, וכ"כ בלוח דבר בעתו (בהמבוא) דאף שבס' בין השמשות (עמ' ע"ד) כ' דדוקא בת"ב יש להמתין להופעת ג' כוכבים בינונים (ומן 6.5 הנ"ל) משא"כ בשאר התעניות יש להתיר לאכול כעבור שיעור הילוך ג' רבעי מיל אחר שקה"ח שהוא 17 דקות, למרות דבריו לא התפשט המנהג כן, ומבואר בשו"ע ומשנ"ב שבכל התעניות יש להמתין עד שייראו ג' כוכבים בינונים. ועי' בהזמנים בהלכה (פרק ג' ופרק נ"ח) בזה.

מו. בס' מצות נר איש וביתו (סי' י"ח, בשם קו' זמן הדלקת נר חנוכה) כתב דלהדליק נר חנוכה סמוך לצאת הכוכבים שהוא בערך חצי שעה אחר שקה"ח אין לו שום מקור, והעיקר הוא להדליק בשקה"ח ממש, דמה שכתבו הפוסקים (עי' שו"ע סי' תרע"ב ס"א ובאחרונים שם) שיש להדליק בצאה"כ, הוא דוקא לשי' ר"ת, דלדעת ר"ת הא ראיתא בגמ' (שבת כ"א ע"ב) מצותה משתשקע החמה היינו סוף שקיעתה, אבל כיון דלמעשה אין המנהג כדעת ר"ת אלא כדעת הגאונים, א"כ משתשקע החמה היינו נקודת השקיעה, ואז זמן הדלקה, והנהגים להדליק בצאה"כ כחצי שעה אחר שקה"ח בטעות יסודם, ועושים דלא כמר ודלא כמר. ועי' שם מה שכתב הגר"ש דבליצקי שליט"א בזה.

ובאמת דלהדליק נר חנוכה בצאה"כ הנראה, מקורו קדום (עי' ס' בית דוד [שאלוניקי ת"ק, הל' חנוכה סי' ת"ע] בין איש חי [שנה א' פ' וישב אות ד'] שו"ת ארץ צבי [סי' קכ"א] בשם רבו האבני נזר), ולפ"ד א"ש על נכון, שהרי זהו זמן צאה"כ לדעת המנ"כ, וס"ל שכן הוא אף לדעת ר"ת, וכנ"ל שכן הוא דעת השו"ע והפוסקים, וא"כ כשכתבו השו"ע והפוסקים להדליק נר חנוכה בצאה"כ כוונתם לצאה"כ הנראה, והוא כחצי שעה אחר צאה"כ, ומקרי סוף שקיעה החמה לדעת ר"ת.

[ולפ"ד המשנ"ב (סי' תרע"ב סק"א) יש להדליק כרבע שעה קודם צאה"כ, וכדעת הראשונים דומן הדלקה הוא בתחילת ביה"ש, ואולי זה הטעם שהדליק החזו"א נר חנוכה כ' דקות אחר שקה"ח (עי' אורחות רבינו סע' ל"ה), שאז תחילת ביה"ש לשי' המנ"כ, ואז זמן הדלקת נר חנוכה לדעת כמה ראשונים (עי' משנ"ב סי' תרע"ב וביה"ל שם ד"ה עם סוף וד"ה לא מאחרים), וכ"כ לבאר בס' פתח האהל (עמ' קנ"ח)]. וע"ע בס' חשמונאי ובניו בקו' בני בינה (סי' ב') ובס' הזמנים בהלכה (פנ"ו ס"ד) בכ"ז.

מח. ועי' בזהבה"ל (פ"ג ס"ח) דדעת החזו"א דדוקא אם נולד עש"ק 35 דקות אחר שקה"ח מליק אותו בשבת, וכ"ה בס' זכור לדוד (פ"י ס"ד) דולא ומשקה (סי' של"א) שאלת רב (עמ' ס"ו) מנהגי חזו"א (שבסו"ס אמרי ישר נויקין) פאר הרור (ח"ג דף קע"ב) שש"כ (פמ"ו הע' מ"ה).

ובס' שמירת שבת כהלכתה (פמ"ו הע' מ"ה) הביא מהגרשו"א וצ"ל דאם נולד כ"ה דקות אחר שקה"ח נחשב כלילה. ובס' אוצר הברית (ח"ג שער ד' סי' ג') הביא בשמו אם נולד כ"ח דקות אחר

לפעמים אף מקילין בדעת המנ"כ

הפסוק

ולא רק לחומרא חוששין לשי' המנ"כ, אלא אף לקולא מצינו לפעמים שעד חצי שעה אחר שקה"ח דינו כביה"ש, וכשי' המנ"כ, ודלא כפשטות שי' הגאונים, וכמ"ש בס' בין השמשות (לרימ"ט, עמ' ע"ז) דאפשר לשאוב מים שלנו עד 23 דקות אחר שקה"ח, וזמן יציאת ג' כוכבים בינונים. ובס' בירור הלכה (ח"ד אור"ח סי' תקכ"ז, עמ' שס"ד) כ' דאפשר לערב עירובי חצרות ועירובי תבשילין עד כחצי שעה אחר שקה"ח. וכן יש מקילין לענין אמירה לעכו"ם. וכן יש עוד דברים שסומכים על שי' המנ"כ פ"ט ז.

שקה"ח נחשב ללילה. ובשלחן שלמה (סי' של"א אות י') דיש לחשוב כ"ה דקות ביום בינוני ובחורף כ"ב דקות וקיץ כ"ח דקות (הזמן של חורף צ"ב). ובשלחן שלמה (שם) בשם חכ"א בשמו שיש להמתין עד 35 דקות.

הפסוק

ובס' בשבות יצחק (שם) הביא בשם הגריש"א שליט"א שאנו רואין בחוש שלאחר ג' רבעי מיל משקה"ח עדיין אינו לילה, ולהכי לענין מילה לתינוק שנולד בליל שבת מלין אותו בשבת רק אם נולד יותר משלושים דקות אחר שקה"ח. וכ"כ בס' מילה בהלכותה (סי' רס"ו אור"ב אות ס"ו) בשמו שבנולד 30-35 דקות אחר שקה"ח נידון כנולד בלילה. ובס' אוצר הברית (ח"ג שער ד' סי' ג') בשמו דאם נולד ל"ב דקות אחר שקה"ח נחשב כנולד בלילה. [ובשבות יצחק כ' שם בשמו דלכן אין להדליק נר חנוכה בתחילת השקיעה, דבכיון דבמציאות לא נראין כוכבים י"ג וחצי דקות אחר השקיעה נראה דזמן השקיעה מאוחר. וכ"כ בקנ' פניני שבע ברכות (ירושלים תשס"ו, עמ' לח) בשמו לגבי מנן שבעת ימי המשתה, דרק אם היה הקידושין חצי שעה או עכ"פ כ"ה דקות אחר שקה"ח אפשר להחשיבו לודאי לילה ולמנות הו' ימים ממחרתו, כיון שאנחנו לא יודעים מתי השקיעה (וכ"ה בס' בירור הלכה [אבה"ע סי' ס"ב] דרך בדיק החופה חצי שעה אחר שקה"ח נחשבים הו' ימים ממחרתו)].

ובס' בירור הלכה (תנ' יר"ד סי' רס"ב) כ' דדעת החזו"א נולד בליל שבת אין למולו בשבת אא"כ נולד 35 דקות אחר שקה"ח, והיינו כשהחמה 7.14 דקות רחוקה מהאופק, ופוסקים אחרים שיעורים אחרים בזה, ובפחות מ6.45 מעלות אסור למול בשבת, עי"ש אריכות בזה.

ובס' ישראל והזמנים (סוף ח"ב) הביא מכתבו של הגר"ש דבליצקי שליט"א דתינוק שנולד בע"ש משקה"ח עד חצי שעה מלין ביום א', ומה שיש מקילין גם לפני החצי שעה, לא ניחא דעתי כלל מזה, ולא הייתי משתתף בברית בזה.

פ"ט. באורחות רבינו (ח"ג עמ' רכ"ח) דהחזו"א צירף לפעמים את שי' ר"ת [ואמר דבוורשה וקראקא עשו מלאכה בער"ש כשי' ר"ת]. ופשוט דכוונתו לשי' המנ"כ בדעת ר"ת, שהרי לא חשש כלל לע"ב דקות אפי' לגבי דאורייתא, וא"כ איך צירוף שי' זו להקל, אלא ודאי הכוונה לשי' המנ"כ.

ובס' הליכות שלמה (פס"ו סי"ב) בשם הגרש"א זצ"ל דבמוצ"ש שחל בו ת"ב חייב לחלוץ המנעלים מיד לאחר ביה"ש, ולכן הורה להפשיט בגדי שבת ולחלוץ המנעלים חצי שעה אחר שקה"ח.

ובס' פניני חנוכה (עמ' פ"ז) בשם הגריש"א שליט"א דבמקום ביטול תורה אפשר להדליק נר חנוכה תוך שעה משקה"ח, די"א דזמן הדלקת נר חנוכה הוא בצאה"כ, ואפשר לסמוך דזמן צאה"כ הוא חצי שעה לאחר שקה"ח, א"כ הוא עדיין תוך חצי שעה לצאה"כ. וכעני"ז בס' שבות יצחק (עמ' ע"ה) בשמו דבמוצ"ש ידליק נר חנוכה כחמשים וחמש דקות לאחר שקה"ח, דזמן צאה"כ נראה שהוא כשלושים דקות אחר שקה"ח, וא"כ סוף זמן הדלקה הוא כשעה לאחר שקה"ח.

בס' בירור הלכה (קמא סי' י"ח) כ' דעד עשר דקות אחר שקיעה לא נקרא ודאי ביה"ש, אלא ספק ביה"ש, ויכול לברך על ציצית. ועי"ש (תנ' סי' רצ"ט עמ' קכ"ה) בזה לענין אכילת של"ש אחר שקה"ח. ועי"ש בעוד מקומות.

בא"י מחמירים מאד כשי' הגאונים

אך בדרך כלל חוששין מאד פעה"ק ירושלים לשי' הגאונים שביה"ש מתחיל מיד בשקה"ח אפי' לגבי דינים דרבנן, וכן אין מתפללים תפילת מנחה אחר שקה"ח, וכמ"ש במשנ"ב (סי' רל"ג סק"ד) דלכתחילה צריך ליזהר להתפלל קודם שקה"ח^ט, וגם אצל הרבה חסידים מקפידים ע"ז^ב. וכ"ש לגבי דיני דאורייתא דמחמירים בהחלט כדעת הגאונים. וק"ו ב"ב של ק"ו לגבי שבת דאיתא בגמ' (שבת לה:): ובשו"ע (או"ח סי' רס"א ס"ג) דמי שאינו בקי יש להדליק בעוד שהשמש בראש האילנות^ב, וגם צריך להוסיף מחול על הקודש (שם ס"ב). [והמנהג פעה"ק שזמן הדלקת נר שבת הוא 40 דקות קודם שקה"ח, ראה לקמן (מאמר ב') בזה באורך].

ג. אמנם עי' באחרונים כמה דרכים שגם לשי' הגאונים דביה"ש מתחיל משקה"ח, מ"מ צאה"כ הוא כחצי שעה אחר שקה"ח, די"ל דשי' רבי יוסי מופלג הרבה משי' ר' יהודה, ורק לר' יוסי תלוי בכוכבים משא"כ לר' יהודה בהכסיף שהוא ג' רבעי מיל אחר שקה"ח, [עי' בס' אור היום (סי' נ') ס' ביה"ש (לרימ"ט, עמ' כ"ח כ"ט) ומבזה"ל (פ"א הע' 69) ובשאר אחרונים בזה], ולפי"ז גם לשי' הגאונים ביה"ש נמשך כחצי שעה אחר שקה"ח, היינו דלשי' הגאונים ביה"ש מתחיל מיד בשקה"ח אלא שנמשך יותר מג' רבעי מיל עד כחצי שעה אחר קשה"ח, משא"כ לשי' המנ"כ ביה"ש מתחיל מכרבע שעה אחר שקה"ח ונמשך כשיעור ג' רבעי מיל].

נא. המשנ"ב (שם) כ' דמוטב להתפלל בזמנה קודם שקה"ח ביחידות מלהתפלל אח"כ בציבור. ובס' קנה וקנמון (שם אות י"א) הביא דברי המשנ"ב, וכ' דנכון בזה דעת המשנה ברורה דלא ימתין על הציבור אלא יתפלל ביחידות קודם שקה"ח. וכן הוא בשו"ת לבושי מרדכי (תל' סי' רל"א). ובס' זכור לאברהם (עמ' רס"ט) הביא שכן נהג כ"ק אדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל.

[וכ' שם המשנ"ב דבדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה עד רבע שעה קודם צאה"כ. ובשעה"צ שם כ' דאף לדעת הגאונים בשעה"ד סומכין על דעת רבי יוסי עי"ש. אמנם דעת החזו"א (דינים והנהגות פ"ה ס"ד, זכור לדור פ"י ס"א) שאף בדיעבד אין להתפלל מנחה אחר שקה"ח, וכנ' שהוא משום די"א דאף לשי' ר"ת אין להתפלל אחר שקיעה משום דדם נפסל בשקה"ח, ואכמ"ל].

גב. עי' בס' שלחן רבותינו (סי' רל"ג) שכ"ק אדמו"ר מהר"א מבעלז זצ"ל הקפיד להתפלל מנחה קודם שקיה"ח, והורה כן לאחרים. וכ"ה בשו"ת אגורה באהלך (או"ח סי' ל') שהיה משבח הענין של תפלת מנחה בעוד יום לפני השקיעה, ואמר "מנחה דארף מען דאווענען פריה". ועי' בס' זכור לאברהם (עמ' רס"ט) שכ"ק אדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל היה זהיר מאד להתפלל מנחה לפני שקה"ח, והקפיד ע"ז מאד עד כדי כך שהיה כמה פעמים כשהיה בדרך שנאנס ולא היה לו מנין עמד להתפלל מנחה ביחידות, [ועי"ש שגם בחו"ל הקפיד ע"ז והורה כן לתלמידיו]. וכן נוהגים הרבה חסידים פעה"ק.

גג. וגם לשי' ר"ת והמנ"כ כתבו כמה אחרונים דיש להדליק נר שבת קודם שקה"ח עפ"ד הגמ' והשו"ע הנ"ל, וכן היה המנהג בהרבה מקומות, ראה לקמן.